

НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ / COMMUNICATIONS

ИЛИЯНА КУНЕВА

УПОТРЕБА НА ГЛАВНА БУКВА И КАВИЧКИ ПРИ ТРАНСКРИБИРАНИ СОБСТВЕНИ ИМЕНА

ILIYANA KUNEVA

THE USE OF CAPITAL LETTERS AND COLONS IN TRANSCRIBED PROPER NAMES

(Abstract)

The article examines a group of proper names, which are written mainly in Latin alphabet. Upon their writing in Cyrillic questions about the necessity of the use of colons arise. The fluctuations in the use of capital letters and colons are the cause of inconsistent written practice. The dynamics of the entry of many new proper names from various fields outstrips the process of regulating their spelling.

Keywords: transcribed proper names, capital letters, colons

През последното десетилетие в българския език навлязоха много собствени имена, свързани с информационните технологии и социалните мрежи, които често се пишат на латиница. Наред с това в някои сфери на употреба и в някои типове текстове авторите предпочитат да пишат тези имена на кирилица. Тогава се налага да се спазват правилата, валидни при изписване на собствени имена на български. Наблюденията сочат, че именно при транскрибирането им възникват колебания по отношение на употребата на главна буква и кавички. Авторите на текстовете очевидно изпитват затруднение при съотнасянето на чуждото собствено име към правилата в българския език. Това се дължи, от една страна, на голямата динамика при навлизането на все по-нови и разнотипни наименования, която значително изпреварва процеса на регламентиране на правописа им. От друга страна, не по-маловажен фактор е влиянието на оригиналното изписване на латиница, където не се използват кавички при тези собствени имена.

Във връзка с така очертаната проблематика интерес представляват имена на компании, технологични продукти, програми и др. и тяхното оформяне в български текстове по отношение на главните букви и кавичките.

Употребата на главна буква при собствени имена е регламентирана чрез правописни правила, но конкретно споменатите случаи не се разглеждат специално в най-новото издание на академичния правописен речник от 2012 г. (ОПРБЕ 2012: 40). Въпреки това колебанията около оформянето с главни буква не са толкова много, освен в някои случаи на лексикализация, които ще бъдат описани по-долу. Повече колебания и по-голямо разнообразие и непоследователност се наблюдава при употребата на кавички във връзка с правилото, което засяга приложения в рамките на словосъчетания (ОПРБЕ 2012: 97). Причините за това могат да се търсят в няколко посоки.

Групата транскрибирани собствени имена включва новонавлезли наименования, при които се наблюдава разнообразна правописна практика както по отношение на употребата на кавички, така и при писането им с главна или с малка буква в част от случаите. Става въпрос за собствени имена като *Андроид*, *Вайбър*, *Туитър*, *Фейсбук*, *Скайп* и др. При писането на тези названия трябва да се отчете фактът, че едно и също собствено име може да се използва за именуване на различни реалности – например Гугъл е име на търсачка, но и име на компания, като в първия случай се пише предимно с главна буква без кавички, а във втория – с главна буква и кавички. Има основание някои от тези названия да се разглеждат в определени контексти вече като нарицателни съществителни и съответно да се пишат с малка буква. Освен това част от тях се употребяват и в атрибутивна функция, когато също следва да се пишат с малка буква. Различните употреби са причина и за различните начини на изписване, като в част от случаите изглежда необоснован изборът за изписването им в кавички или с главна буква. Преди всичко тези названия са от особен интерес във връзка с установяването на норма при изписването им с главна или малка буква, със или без кавички, като се отчита, че правописът може да е мотивиран от различните употреби. Екскерпираният материал е от интернет, като почти всички примери са от информационни сайтове. Запитаванията към Службата за езикови справки и консултации към Института за български език потвърждават, че предимно автори, които са отговорни за правилното написване на текстовете, най-често търсят съвети относно транскрибираните собствени имена и други все още неустановени случаи (често употребата на кавички като пунктуационен знак се приема за задължителна само при официални текстове). Колебанията стигат и до въпроса дали да се използва начална главна буква при собствено име, ако при оригиналното изписване на латиница то е с малка, както е случаят с *Ибей/eBay*.

Факторите, определящи използването на кавички, както и взаимодействието и йерархията между тях, са изследвани от Т. Александрова във връзка със съвременната писмена практика при група собствени имена (Александрова 2015: 19–35). Авторката изрежда някои класове собствени имена, при които употребата на кавички не е изрично регламентирана в норма-

тивната литература. Тя констатира, че при тях писмената практика е разнообразна и непоследователна. Разглежданите названия са част от тази група нерегламентирани случаи.

Когато се схващат като собствени имена, т.е. в по-голямата част от употребите, тези наименования се пишат с главна буква:

*Пропуски в сигурността на **Андроид** застрашават 900 млн. телефона.*

*Броят на заплахите за мобилни устройства с операционна система **Андроид** е нараснал три пъти през второто тримесечие на годината.*

В посочените примери наименованието на операционната система се схваща определено като собствено име и се пише с главна буква. Практиката показва, че основният въпрос се свежда до избора дали е необходимо поставянето му в кавички, или не. Не във всички случаи този избор се свързва с употребата на категоризиращия израз „операционна система“:

*900 млн. устройства с „**Андроид**“ са потенциална мишена на ...*

От една страна, това собствено име може да се причисли към установените случаи на писане на кавички при приложения в рамките на словосъчетания, от друга страна, веднъж обозначено като собствено име чрез главна буква, не се приема за необходимо поставянето му в кавички. Тъй като практиката да не се пишат кавички се наблюдава последователно при цялата група транскрибирани собствени имена, то мотивите следва да се търсят във връзка с общите особености на тези наименования и да се разглеждат свързано.

Освен това тези названия могат да се употребяват и атрибутивно като неизменяеми прилагателни и тогава се пишат с малка буква, но и в тези случаи също се среща изписване с главна буква:

*Накратко – това е безплатен онлайн генератор, който създава **андроид** приложения...*

*Споделяне на интернет от **Андроид** телефон.*

В първия пример личи разбирането, че това е атрибутивна употреба и „андроид приложения“ е различно от „приложения за Андроид“, докато във втория случай – не. При „телефон с Андроид“ и „андроид телефон“ също е ясна различната функция на думата и изписването ѝ с главна буква като в посочения пример е рядкост.

За това, че тези новонавлезли названия трябва да се разглеждат в една група като сходни, говори и фактът, че изборът на изписване със или без кавички в рамките на едно изречение се прилага в част от случаите последователно като при еднотипни наименования, въпреки че могат да бъдат съотнесени към различни класове:

„Гугъл“ традиционно именува версиите на „Андроид“ на лакомства.

Гугъл ще стандартизира телефоните с Андроид.

В приведените примери Гугъл се използва като название на компанията. Авторите на текстовете обаче се стремят към уеднаквяване на изписването на компанията и операционната система по отношение на кавичките. В първия случай названието на операционната система се поставя в кавички, подобно на названието на компанията, докато във втория пример названието на компанията не е поставено в кавички, подобно на изписването на операционната система.

Беше споменато, че до голяма степен различната писмена практика при употребата на кавички при тези названия се дължи и на факта, че те са различни собствени имена, отнасящи се към различни класове:

Издателите на вестници ще налагат лимит на броя на безплатните новини, които могат да бъдат четени с помощта на интернет търсачката Гугъл.

Европейският съюз повдигна допълнителни обвинения в процедурата срещу интернет компанията „Гугъл“ за господстващо положение ...

Самоуправляващата се кола на „Гугъл“ се е сблъскала с градски автобус.

Когато се има предвид името на търсачката, тенденцията е собственото име да се маркира единствено с главна буква. Когато се назовава едноименната компания, се употребяват и кавички. Следователно при избора за писането на кавички не е водещ само принципът дали названието е условно, или не (често при чужди собствени имена това може да е неясно), а по-скоро дали названието влиза в група, при която е регламентирана употребата на кавички. Това разграничение на двете собствени имена обаче също не се прилага последователно (понякога и контекстът не предлага достатъчно маркери за такова разграничение), т.е. срещат се още: *търсачката „Гугъл“* и *търсачката на Гугъл* (компанията?).

Разграничаването на отделни собствени имена, които назовават различни, но намиращи се в определени релации обекти, се наблюдава и при други аналогични случаи, както е по-долу при Фейсбук:

*Женски бой превзе **Фейсбук** и ефира.*

Американското Министерство на правосъдието поиска от компанията „Фейсбук“ да сътрудничи в разследването на данни.

Наред с това разграничение между социалната мрежа и компанията, при което в кавички се пише името на компанията, се срещат множество употреби, при които заради категоризиращия израз „социална мрежа“ *Фейсбук* се пише в кавички:

Рано сутринта, около 8 часа и 30 минути, на 27.01.15 година социалната мрежа „Фейсбук“ претърпя тотален срив в глобален мащаб.

При Фейсбук (а и при други от коментираните собствени имена) има условия думата да се разглежда вече като нарицателно съществително (но повечето употреби говорят, че се възприема все още като собствено име):

*Прокурорка, призовава съседка чрез **фейсбук**, бе отрязана от шефски пост.*

Трета възможна употреба е атрибутивната: *Все повече работодатели преглеждат **фейсбук** профилите на кандидатстващите за работа млади хора, преди да ги наемат.*

Четири възможни случая – изписване само с главна буква, с главна буква и кавички, атрибутивна употреба, както и употреба като нарицателно, се срещат и при името на друга социална мрежа – *Твитър*, а също и при наименованието на приложението *Вайбър* и програмата *Скайп* като доказателство, че писмената практика при транскрибирани собствени имена е аналогична:

*2,5 милиона души в България ползват приложението **Вайбър** всеки месец.*

*Досега Доналд Тръмп обиждаше безсрамно в **Твитър** едва ли не всички наред в американската президентска предизборна кампания.*

*Американският технологичен гигант Майкрософт пусна тестова програма за превод в реално време на разговорите по **Скайп** (името на компанията Майкрософт също е написано без кавички).*

Налице са много примери на изписване на собственото име с главна буква без кавички, но наред с това има и употреби, където е предпочетена комбинацията с кавички:

*Фалишво съобщение, което се разпространява във **„Вайбър“** от четвъртък, подвежда потребителите.*

*Кейти Пери е звездата с най-много последователи в социалната мрежа **„Твитър“**, съобщи от сайта.*

*Ливърпул и **„Скайп“** обявиха партньорството си, което има за цел да обедини онлайн всички „червени“ фенове по целия свят (името на футболния отбор обаче не е поставено в кавички).*

Ето и примери за това, че въпросните названия се схващат и употребяват като нарицателни, означаващи средство за комуникация:

*Жителите на „Централен“ могат да се желят на районния кмет по възможно най-модерния, бърз и евтин начин – чрез **вайбър**.*

*Това написа британският премиер Дейвид Камерън в профила си в **туйтър** след атаките в центъра на Европейския съюз.*

Според данни на уебсайта DownDetector проблемите с програмата скайп са започнали днес на 14 август около 2:37 AM (около 10:00 ч. българско време).

Атрибутивните употреби също са често срещани и в преобладаващите случаи думите се пишат с малка буква: **вайбър** акаунт, **фейсбук** страница, **туйтър** профил, **скайп** име.

Различна практика при използването на кавички се среща и при собствени имена, при които няма разграничаване между различни употреби или функции:

*Експерти от компютърната компания „**Майкрософт**“ написаха алгоритъм, който да предскаже кой ще спечели Евро 2016.*

***Майкрософт** вярва, че технологиите могат да правят удивителни неща.*

*„Сиела Норма“ АД предлага пълната гама от продукти и технологии на **Майкрософт**.*

*С **Майкрософт** започваме 2016 година с проект „Млади посланици на технологиите и иновациите“.*

Последните два примера са показателни с това, че докато името на компанията Майкрософт е написано без кавички, то другите условни собствени имена в изречението са написани с кавички, т.е. авторите са наясно с правилата. Но очевидно при избора на изписването на Майкрософт е надделяло обстоятелството, че това е транскрибирано собствено име, което на латиница се изписва без кавички.

В цитираното изследване на Т. Александрова се посочва, че тъкмо при транскрибираните на кирилица собствени имена, които поначало се пишат на латиница, писмената практика е най-разнообразна, като колебанията при писането на кавички при тях се дължат на двойното им съотнасяне (Александрова 2015: 29). От една страна, влияе оригиналното им графично оформяне, а от друга – българските правила за оформяне на условни собствени имена в кавички. При някои от разгледаните по-горе случаи допълнително се намесва и факторът, че могат да се отнасят към различни тематични групи собствени имена.

Част от разнообразната писмена практика и колебанията, свързани с употребата на кавички при транскрибирани собствени имена, са и други наименования от сферата на технологиите (нееднотипни и схващани по различен начин):

*Силициевите крале от „Майкрософт“ представиха новата си операционна система „**Уиндоус 10**“ и изненадаха конкуренцията.*

*Реших да разгледам нашумелия напоследък **Уиндоус 10** и направих ъпгрейда.*

*Вокалистът на групата „Ю Ту“ Боно защити музикалния портал **Спотифай**, който е критикуван от редица негови колеги в света на поп музиката.*

*Шведският музикален проект „**Спотифай**“ набира все по-голяма популярност в Европа.*

Групата транскрибирани собствени имена може да бъде разширена още, но важна особеност е, че повечето автори ги схващат като сходни наименования независимо дали избират да ги пишат в кавички, или не:

*Да си дойдем на думата – **Инстаграм** върви по пътя на **Фейсбук** и първите сериозни промени ще настъпят много скоро.*

*Рекламата и продажбата на огнестрелни оръжия между частни лица ще бъде забранена в социалните мрежи „**Фейсбук**“ и „**Инстаграм**“.*

Интересна и много разнообразна е писмената практика при наименования, при които оригиналното изписване се отличава с по-особена графика, която не е характерна за българската писмена практика: eBay, YouTube. При тези имена различията между отделните автори идват не само във връзка с употребата на кавички, но и във връзка с въпроса дали да се следва максимално оригиналният начин на изписване:

Срещат се употреби, при които името се оформя по общите правила за писане на собствени имена – с начална главна буква без кавички: *Британският премиер Дейвид Камерън беше пуснат на шеговит **търг** в **Ибей**, предадоха британските медии.*

С кавички обаче се пишат други, сходни собствени имена: *Продават подписа на бившия гръцки финансов министър Янис Варуфакис в **Ибей**, съобщи порталът „**Нюз ин**“.*

Както и при останалите транскрибирани собствени имена, и това понякога се пише с комбинация от главна буква и кавички: *Ако искате да си купите премиер, просто трябва да отворите „**Ибей**“.*

Разнообразната писмена практика се допълва от употреби без кавички, като се следва максимално оригиналният начин на изписване: *Чешки музей продава нацистка военна техника в **иБей**. Това е регламентирано в „Официален правописен речник на българския език“ (с. 35).*

Друг вариант е изписване с кавички и главна буква в средата: *Цената на пакет въздух от концерт на Кание Уест достигна 60 хил. долара на аукцион в „иБей“ (eBay).*

Аналогични са начините на писане при транскрибираното име *Ютюб* (при варианта *Ютуб* писмената практика не се отличава по отношение на употребата на главна буква и/или кавички):

На 23.04.2005 г. е качено първото видео в Ютюб.

„Ютюб“ смело навлиза в разпространението на филми.

В акаунта в ЮТюб пък били поместени видеоклипове на „Ислямска държава“, показващи военни операции и експлозии.

Обама даде интервю на избирателите си чрез „ЮТюб“.

И тук са възможни атрибутивни употреби: *Вече се сдобихме и с ютюб канал и там можем да качваме клипове.*

Друг правописен проблем, който също засяга и транскрибираните собствени имена, е разграничаването на собственото име на марка/модел от съществителното нарицателно, назоваващо конкретния предмет. В „Официалния правописен речник на българския език“ от 2012 г. са включени думите *айфон* и *айпад* като нарицателни. Те, разбира се, се употребяват и като собствени имена, където отново се появява колебание при употребата на кавички, въпреки че точно за този случай – имена на марки и модели, има отдавна действащо правило:

Епъл ще представи днес нови модели на устройствата си, сред които ще бъде и дългоочакваният Айфон 7 – името на компанията, както и на самия модел не са написани в кавички.

Мобилните оператори обявиха тарифите за новия „Айфон“ 7 – разнообразна е практиката при поставнето на числото за поредност на модела във или извън кавичките.

Янки се ожени за айфон. Американец на име Арън Червенак се оженил за любовта на живота си – своя iPhone – един и същи автор използва наименованието вече като нарицателно както на кирилица, така и на латиница.

В този случай има установено правило по отношение на кавичките при модела, също и при употребата на главна/малка буква при собственото/нарицателното име. Все пак колебанията и неправилното изписване не са рядкост (марката/моделът се пишат без кавички, а нарицателното се пише с главна буква), като тези грешки се дължат, от една страна, на факта, че

става въпрос за транскрибирани имена, от друга страна, на negliжирането на употребата на кавички в по-общ план.

Направените наблюдения могат да бъдат обобщени по следния начин: разгледаните названия са собствени имена – дори и при тези, при които има основание да се приемат за нарицателни, силно е застъпена употребата на главна буква. При атрибутивна употреба думата се пише с малка буква. В някои от случаите употребата на кавички е показателна за разграничаването на отделни собствени имена – например при едноименната компания и търсачката/социалната мрежа. Разнообразната писмена практика при част от употребите говори, че за авторите не е ясен принципът за писане на кавички или не е ясно как трябва да се категоризира самото название. Освен това трябва да се допусне, че начините на изписване са повлияни и от по-общии тенденции за negliжиране на употребата на кавички, влияние на оригиналното изписване, което е на латиница (кавички липсват както при изписване в езика източник, така и в текст на български език, когато названието е оставено на латиница и не е транскрибирано) и др.

Неустановеността, която се наблюдава в писмената практика, може да се обясни с действието на две противоположни тенденции – едната е да се спестява писането на кавички там, където изглежда ненужно според преценката, че главната буква е достатъчна за обозначаване на собственото име (подобно на езика, от който навлизат). Другата тенденция, която е не по-малко силна, е да се оформя текстът максимално стриктно спрямо установените в българската нормативна система правила – в този случай кавичките се поставят при всички имена, наподобяващи групите собствени имена, за които отдавна действат наложени в практиката правила за употреба на кавички. Към тази тенденция се отнася влиянието на наличието на категоризираща дума или израз върху избора за писане на кавички.

Както отбелязва Т. Александрова в цитираното ѝ изследване, при неадаптираните и по-слабо адаптираните имена е достатъчна употребата на главна буква, като практиката сочи, че липсва необходимост от употреба на кавички с разграничаваща функция (Александрова 2015: 29). При имената на социални мрежи и технологични продукти това важи в голяма степен, като там кавичките се запазват при собствени имена на компании и марки.

Разгледаните транскрибирани собствени имена си приличат по отношение на колебанията, свързани с употребата на главна буква и кавички, но същевременно е ясно, че назовават разнородни неща – социални мрежи, програми, продукти, марки и т.н. Това потвърждава съществуването на вече спомената йерархия на факторите, които определят начина на изписването им. На първо място се нарежда обединяващата характеристика – транскрибирани собствени имена от чужд език, която се очертава

като основен фактор за пораждање на колебанија при писането им и за все още неустановената при тях норма за употреба на кавички.

ЛИТЕРАТУРА

Александрова 2015: *Александрова, Т.* Употреба на кавички при една група собствени имена – писмена практика и нормализаторска дейност. – БЕ, № 1, с. 19–35.

ОПРБЕ 2012: Официален правописен речник на българскиот јазик. Софија, Просвета.

✉ *Гл.ас. д-р Иљјана Кунева*

Секција за современиот български јазик

Институт за български јазик „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 Софија, Бугарија

iliana.kuneva@gmail.com

✉ *Assist. Prof. Iliana Kuneva, PhD*

Department of Modern Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria

iliana.kuneva@gmail.com